

СРПСКА ШТАМПАНА КЊИГА У БИХ ОД 1800. ДО 1878. ГОДИНЕ

Сажетак: У раду ће бити извјесног настојања да се истакне значај српске штампане књиге у стицању културне самосталности потлаченог српског живља у позним деценијама турске власти у Босни и Херцеговини, са посебним афинитетом да се докаже постојање каквог-таквог културног живота и тиме укаже на положај књиге, издаваштва и штампарства. Хронолошки оквир рада подразумева период од 1800. до 1878. године, тј. првих седамдесет и осам година 19. вијека, које су, уједно, и посљедње године турске владавине у Босни и Херцеговини. Такође, настојаћемо да истражимо улогу српске књиге у очувању националног идентитета. Детаљнијом анализом историјских прилика и дешавања која су обиљежила Босну и Херцеговину у турском периоду, указаћемо на разлоге зашто код Срба издавачке дјелатности није било још од престанка рада Горажданске штампарије (1523).

Кључне ријечи: српска штампана књига и њени аутори, турска власт у БиХ, штампарије, штампарство, издаваштво, књига и књижевно наслеђе у БиХ

1. Културне и политичке прилике Срба у БиХ током турског периода (1800—1878)

За вријеме турске владавине у Босни и Херцеговини (1463–1878), као што је познато, културног и књижевног рада било је веома мало или готово нимало. Гашењем најзначајније српске средњовјековне штампарије у Доњој Сопотници код Горажда 1523. године, настала је вишевијековна пауза у српској штампарско-издавачкој дјелатности. Хришћани у Босни и Херцеговини чинили су напоре да сачувају национални идентитет и духовност, па се у 19. вијеку активније радило на отварању школа и ширењу књиге и писмености.

Деветнаести вијек представља крај турске епохе у Босни и Херцеговини, што се видно назирало и у културном животу хришћанског народа. Књижевни живот Срба почео је да снажи, а самим тим постављени су и услови за развој домаћег издаваштва и штампарства.

Почетак 19. вијека био је обиљежен бунама и устанцима како у сусједној Србији тако и на просторима Босне и Херцеговине. Упоредо са борбом за

политичку независност, на културном плану текла је борба за нови књижевни језик, коју је започео и водио Вук Караџић са присталицама.

Одјеци Вуковог књижевног језика били су присутни у свим земљама гдје су Срби живјели, нарочито у Црној Гори, Боки Которској, Хрватској, Далмацији, Босни и Херцеговини. Утицаји књижевног и реформаторског дјеловања Вука Караџића на српском језичком простору у Босни и Херцеговини били су широког домета. Посебно је значајан његов допринос ширењу читалачке публике и повезивању простог народа са књигом и читањем. Вук је један од ријетких српских писаца 19. вијека чија је појава омасовила потребу за књигом, а реформисано писмо и језик били су од кључног значаја за формирање прве читалачке публике.

У духу његових реформаторских идеја, покренут је књижевни и публицистички рад аутора на српском језику у Босни и Херцеговини. У том времену стасале су генерације образованих Срба какви су били Јоаникије Памучина, Богољуб Петрановић, Стака Скендерова, Коста Хаџиристић, Гавро Вучковић, Васо Пелагић, Нићифор Дучић и други. Њихове књиге и прилози, као и сав њихов просвјетни и политички рад одисао је надом да је културни препород на помолу. Ти просвјетитељи и књижевници угледали су се на књижевности својих сународника из Аустрије, Србије, Далмације и Црне Горе.

Нарочите заслуге за популарисање књиге и културе у Босни и Херцеговини имао је часопис Српско-далматински магазин. Овај часопис и у својим почецима био је веза писаца са читалачком публиком, односно начин да се читаоци упознају са српским књижевним стваралаштвом и српском штампаном књигом 19. вијека. Српско-далматински магазин је био главна читанка српском народу и прва књига која је на широка врата ушла у народ. До тада су књига и књижевност били искључиво скопчани са манастирском писменошћу. Са Српско-далматинским магазином започело је у Херцеговини (и Босни) народно просвјеђивање и чешће увођење штампане књиге у свјетовне кругове.

Главни културни центри у доба турске владавине били су Мостар и Сарајево, гдје се сабирала тадашња српска интелигенција. Мостар је био најзначајнији књижевни и културни центар у Херцеговини. Мостарски Срби су подржавали све акције усмјерене на духовни и културни преображај и просвјеђивање народа. У Херцеговини је православна црква имала јаку традицију и утицај, најприје због култа Св. Саве, па се у Мостару сабирало све српско свештенство и калуђери оближњих манастира. Калуђери су били ослонац духовног и културног препорода који се разбуктао половином 19. вијека.

Манастири су његовали култ књиге и у свом духовном и религиозном окружењу сабирали су мали, али значајан, читалачки круг. При манастирима су стасавали први значајни писци и сакупљачи народног блага, који су истовремено били и црквена лица и први српски просвјетитељи и учитељи српских школа у 19. вијеку.

Они су наставили са књижевним стваралаштвом на оном мјесту гдје су, средином 15. вијека, стари српски писци стали. Серафим Шолаја, а нарочито Јоаникије Памучина, у свом су се књижевном раду наслањали, по инерцији, на српску средњовјековну књижевност са жељом и циљем да се дух и идеје српске књижевне средњовјековне традиције настави и да се нова српска књига и писменост подигне на темељима порушене српске државе (Ковачевић, Војо 2001–2002: 332).

Српски писци из Херцеговине били су чести сарадници Српско-далматинског магазина. Први сарадници са тих простора били су Серафим Шолаја, Прокопије Чокорило, Јоаникије Памучина, Ато Марковић и Нићифор Дучић. Поред књижевних тема и сакупљачког рада, херцеговачки писци у Магазину објављивали су и радове из историје, палеографије, путописну прозу, као и радове о политичким, вјерским, друштвеним и културним приликама (в. Радуловић, Јован 2010: 109–114). „Далеко од гласила у великим центрима, наши писци су у *Магазину* налазили охрабрење и једину могућност да се огласе“ (Максимовић, Војислав 1976: 8).

Велику улогу у афирмацији српских аутора имао је први руски конзул у Босни и Херцеговини Александар Гиљфердинг. На његову иницијативу два монаха савременика Прокопије Чокорило и Јоаникије Памучина (њима се може придодати још и Стака Скендерова из Сарајева) забиљежили су по један љетопис, који је Гиљфердинг штампао у трећем тому својих Сабраних дјела (Петроград, 1873) (Максимовић, Војислав 1976: 5).

У Босни је, слично као и у Херцеговини, књижевни и просвјетни рад почивао на одређеном броју образованих људи, а то су, прије свих, били свештеници, учитељи и трговци. Због тога њихове књиге и прилози представљају својеврсне хронике и историје културно-просвјетног живота у Босни и Херцеговини.

Сарајево је у 19. вијеку преузело улогу водећег културног центра у Босни за вријеме турске власти. У њему је радило и дјеловало неколико учених Срба, који су се активно залагали за национално и културно освјешћење. Један период њиховог дјеловања обиљежило је и тајно револуционарно удружење, које је било огранак новосадске Уједињене омладине српске (1866–1872). Преко омладинског покрета из Аустрије и Србије стизале су идеје о уједињењу Босне и Херцеговине са Србијом. Пропаганда се спроводила преко књига и часописа и преко књижевних друштава, као што су Матица српска и Српско учено друштво. С тим у вези, српска штампана књига постала је симбол националне борбе и спона свим Србима.

Српски аутори из Босне и Херцеговине јављали су се бројним прилозима у новосадским и београдским часописима и објављивали су књиге ван земље, иако је већ тада постојала и радила Вилајетска штампарија у Сарајеву. Књиге Богољуба Петрановића, Косте Хаџиристича, Гавре Вучковића, Нићифора Дучића и Васе Пелагића, крајем турског периода, биле су, као и њихови аутори, својеврсне „књиге у изгнанству“.

Српско издаваштво у турском периоду трпило је бreme политичких прилика, које су ометале развој књижевности и науке. Оцијењени из угла турских власти као национални агитатори, неки аутори нису имали слободу да штампају своје књиге у земљи. Тако се корпус српског издаваштва у 19. вијеку, под турском управом, сводио углавном на штампање уџбеника за српске православне школе.

2. Штампарија у Сарајеву и уџбеници за српске школе

Оснивање штампарије у Сарајеву (1866), као и залагање за развитак и ширење писмености, директно су проистекли из просвјетне политике коју је у Босни и Херцеговини Турска водила према нарастајућем утицају руске, српске и хрватске књиге. Штампарија је покренута, прије свега, с циљем да се у Босанском вилајету, директно пред очима власти, штампају школске књиге.

И поред тога, главни издавачки подухват Сопронове, а касније Вилајетске штампарије била је периодика. Из ове штампарије изашла су три листа: Босански вјестник, Босна и Сарајевски цвјетник .

У Вилајетској штампарији у турском периоду штампано је око 50 књига и брошура. Углавном су штампане само књиге које је влада субвенционисала, прије свега школски уџбеници и разни закони и уредбе (Папић, Митар 1966: 321).

Уџбеници за српске православне школе уређивани су према онима из Кнежевине Србије. Игњат Сопрон, први штампар и издавач у Босанском вилајету, имао је високо мишљење о тим уџбеницима и истицао је да их треба користити у школама. Без страха да ће навући на себе гњев власти, Сопрон је у Босанском вјестнику похвално писао о вриједности уџбеника из Србије, истакавши при том: „Припознате најбоље школске књиге на српском језику јесу оне, које се у јавним школама Кнежевине Србије предају; оне се могу заиста успоредити с најбољим књигама у Њемачкој, гдје народње настављење, као што је признато, на највишем степену. Управо ће се те књиге овде неизмјењене печатити, на шта је српска влада дала своје одобрење, јер су те књиге њена умна собственост“ (Босански вјестник 1866: 33).

У петом броју Босанског вјестника објављен је списак уџбеника које је требало прештампати: Штица, Буквар, Прва Читанка, Часловац, Рачуница прва, Кратка свештена историја, Прва знања, Друга читанка, Псалтир, Рачуница друга, Кратки катихизис, Основи земљописа, Катавасија, Трећа читанка и Српска граматика (Босански вјестник 1866: 33). Од најављених наслова до аустроугарске окупације, објављена су само четири уџбеника: Буквар, Кратка свештена историја, Прва читанка и Прва знања.

Уџбенике за српске школе уређивао је, и највјероватније писао Милош Мандић, познатији као Милош Новинар. Захваљујући његовом труду и познавању српског језика и писма, књиге Вилајетске штампарије штампане су чистим народним језиком. „Милош Мандић је водио посебну бригу о чистоти

језика, па језик уџбеника има и шири културни значај. Наиме, на читавој територији српског школства у нашим крајевима Мандићеви уџбеници спадају међу прве досљедно штампане новим правописом“ (Папић, Митар 1976: 72).

Буквар за основне школе у Вилајету босанском први је уџбеник штампан у Вилајетској штампарији и он је, послије буквара Вука Караџића из 1827. године, прва књига штампана реформисаном ћирилицом.

Слика 1. Буквар за основне школе у Вилајету босанском

Милош Мандић је приредио и српску читанку (Прва читанка за основне школе у Вилајету босанском), Кратку свештену историју за основне школе у Вилајету босанском и књигу Прва знања, а све су објављене исте године (1868).

Садржина уџбеника била је удешена у смислу политике режима, али и поред тога оне су биле од користи свима онима који су се описмењавали. Били су добри и језички пречишћени уџбеници (Богићевић, Војислав 1975: 219–220).

Буквар Милоша Мандића није прва књига која је штампана у штампарији у Сарајеву. Штампани првенац ове штампарије јесте преведено дјело са грчког језика под називом Наравоученије о човеку и његовим дужностима (1866). Књига не припада оригиналној књижевности нити је дјело домаћих аутора. За њу се може рећи да је више религиозног и дидактичког садржаја, па је због тога била намијењена ученицима. Кратак приказ и опис књиге изашао је у Босанском вјестнику у оквиру рубрике Књижевне вијести, гдје се публици најсрдачније, препоручује њен садржај. „Обштине ће заиста у тој књиги најљепше средство наћи, да с њом награђују своју дјецу која би се при испиту одликовала, а и слабијој дјеци та би књига од велике користи била, јер би их подстрекла на ревност к науци и благонравију. Родитељи наћи[ће] у њој красног путовођу у испитању своје дјеце“ (Босански вјестник 1866: 152).

Доказ да се ова књига користила као уџбеник потврђује и напис у Босанском вјестнику, у коме стоји да је на дан полагања испита у српској школи у Сарајеву (29. август 1866) „господар Валипаша благоволио подарити 200 комада књига ново изишавшег дјела Наравоученије да се ученицима раздаду“ (Босански вјестник 1866: 170). То је уједно и потврда претходних обећања Топал Осман-паше да ће отварањем штампарије у Сарајеву ученици добијати школске књиге бесплатно.

У издавачком опусу Вилајетске штампарије објављена је 1867. године и једна књига из области народне књижевности под насловом Српске народне пјесме из Босне (Женске) Богољуба Петрановића. Петрановићеве народне пјесме објављене су у три књиге, од којих је само једна изашла у издању Вилајетске штампарије (1867), а друге двије књиге штампане су у Државној штампарији у Београду 1867. и 1870. године.

Оснивањем штампарије у Сарајеву, Босна је закорачила у један посве нови културни поредак, при чему је начињен и значајан искорак из вишевековног ропства коме се назирао скори крај.

Штампарија у Сарајеву представљала је први степен ка развоју но-

вих професија у Босанском вилајету, као што су издаваштво, штампарство и новинарство. У том пионирском послу истакао се мањи број писмених и способних људи, који су својим ентузијазмом и великим трудом отворили ново поглавље у животу хришћанског народа Босне и Херцеговине у 19. вијеку.

Српска штампана књига из Босне и Херцеговине, без обзира на њено временско појављивање и мјесто издавања, има јединствену мисију, а то је допринос културном и духовном препороду српског народа и рад на буђењу националне свијести. Писци и њихове књиге чисти су доказ да је српска штампана књига очувала национални идентитет у најтежим временима под турском влашћу. Књиге српских писаца из Босне и Херцеговине представљају један од сегмената српског издаваштва и књижевности, и због тога спадају у опсег српске националне библиографије.

Српска штампана књига у 19. вијеку у Босни и Херцеговини, као уосталом и хрватска, није могла да буде у функцији правог медија масовне комуникације. Она је, прије се може рећи, преурањени медиј (попут инкунабула у 15. вијеку). У то вријеме није постојала писмена читалачка публика, што је основни предуслов за рецепцију књиге као медија. И поред тога, појава српске књиге и периодике дала је велики допринос просвјетном развоју и покренула је списатељску активност и издаваштво на српском језику и ћирилици.

Захваљујући прегалаштву појединаца који су имали довољно изграђену националну свијест, као и наглашен дар за литерарни рад, подигнута је и обновљена духовност и ударени су темељи култури и просвјети српског народа.

3. Библиографски попис књига српских аутора из Босне и Херцеговине (1800–1878)

Библиографским пописом заокружена је једна омања временска дименија у 19. вијеку у оквиру које су започети поновни издавачки подухвати српских аутора и стваралаца са тих простора. Ријеч је о настојању да се на једном мјесту обједине књиге српских писаца из Босне и Херцеговине, објављене у периоду од 1800. до 1878. године, и да се укаже на почетке српског издаваштва у 19. вијеку под турском влашћу. Пописом су обухваћене књиге српских аутора који су свој културни и књижевни рад остварили у Босни и Херцеговини. Због чињенице да је тек 1866. године покренута штампарија у Сарајеву, као и због нетрпељивости власти према појединим српским ауторима, већина књига штампана је ван Босне и Херцеговине (Земун, Нови Сад и Београд). Тим ће прије овај попис бити значајнији, јер сабира и интегрише српску штампану књигу дајући јој својеврстан национални карактер.

1. ВУЧКОВИЋ, Гавро

Речъ краишничка / написао Гавро Вучковићъ, Краишникъ. - У Земуну: Књигопечатњомъ І.К. Сопрона, 1866. - 140 стр.; 22 см.

2. ВУЧКОВИЋ, Гавро

Робство у слободи или Огледало правде у Босни: у три свеске. Св. 1 / написао Гавро Вучковић. - У Новоме Саду: Српска народна задружна штампарија, 1872. - 121 стр.; 20 см.

3. ВУЧКОВИЋ, Гавро

Робство у слободи или Огледало правде у Босни: у три свеске. Св. 2 / написао Гавро Вучковић. - У Новоме Саду : Српска народна задружна штампарија, 1872. - 254, [5] стр.; 20 см.

4. ГЕРЈЕ, Владимир Иванович

Развитак историјске науке / написао В. И. Герје; превео Н. Дучић. - У Београду: Државна штампарија, 1871. - 182 стр.; 21 см

5. ДУЧИЋ, Нићифор

Степеник / из Кормчије са славено-рускога језика превео и из србуљах саставио Нићифор Дучић Архимандрит. - На Цетињу: у Кнежевској Печатњи, 1866. - VIII, 80 стр.: граф. прикази; 19 см.

6. ДУЧИЋ, Нићифор

О српској општини у Трсту / [Н. Дучић]. - [Београд: б. и., 1869]

7. ДУЧИЋ, Нићифор

Примјетбе на „Коментар Горскога вијенца“ / од архимандрита Н. Дучића. - У Београду: аутор, 1870 (У Београду: Државна штампарија). - 38 стр.; 19 см. П. о.: „Србија“; год. 1869.

8. ДУЧИЋ, Нићифор

Искрена ријеч Српкињама / од архимандрита Н. [Нићифора] Дучића. - У Београду: Државна штампарија, 1871. - 44 стр.; 19 см. Прештампано из „Младе Србадије“

9. ДУЧИЋ, Нићифор

Црна Гора / биљешке архимандрита Н. Дучића. - У Београду: у Државној штампарији, 1874. - [4], 120 стр., [1] пресавијен лист с геогр. картом; 24 см П. о.: Гласник; 40.

10. ДУЧИЋ, Нићифор

Крмчија морачка: опис рукописа: Фотијеви предговори: градски закони / описао и издао Н. Дучић. - Београд: Државна штампарија, 1877. - 134 стр.; 23 см. - (Гласник Српског ученог друштва. Одељење 2; књ. 8)

11. МАНДИЋ, Милош

Буквар за основне школе у Вилајету босанском / Милош Мандић. - Сарајево: Вилајетска штампарија, 1867. - [2], 30 стр.; 16 см.

12. МАНДИЋ, Милош

Кратка свештена историја за основне школе у Вилајету босанском / Ми-

лош Мандић. – Сарајево: Босанско-вилајетска штампарија, 1868. – 42 стр.

13. МАНДИЋ, Милош

Прва читанка за основне школе у Вилајету босанском / Милош Мандић. – Сарајево: Босанско-вилајетска штампарија, 1868. – 130 стр.

14. МАНДИЋ, Милош

Прва знања / Милош Мандић. – Сарајево: Босанско-вилајетска штампарија, 1868.

15. НАРАВОУЧЕНИЈЕ о човеку и његовим дужностима / превео с грчког Георгије Јовановић. – У Сарајеву: Печатњом И. К. Сопрона, 1866. – 79 стр.; 18 см.

16. ПАМУЧИНА, Јоаникије

Жизнь Али-паши Ризванбеговича Стољчанина, визирия герцеговинскаго: (Разказъ современника и очевидца) / [Перевелъ Д. Карякинъ]. – [Б. м. : б. и.], 1859. – 70 стр.; 24 см. Име аутора на крају текста.

17. ПЕЛАГИЋ, Васа

Покушаји за народно и лично унапређење. Написао Архимандрит В. Пелагић. – У Биограду. [Издање аутора]. Штампарија Н. Стефановића и дружине, 1871. – 236 + [7] стр.

18. ПЕЛАГИЋ, Васа

Борба народа америчког за слободу и независност. По К. Туму прерадио с чешког В. Пелагић. – У Златном Прагу. Трошком писца. У штампарији др. Ед. Грегра, 1872. – 115 стр.

19. ПЕЛАГИЋ, Васа

Путовање унакрст око цијеле земље. (Са 11 слика). Написао Васа Пелагић. – Београд. [Издање аутора]. Штампарија Н. Стефановића и Дружине, 1874. – [3] + 281 + [1] + 10 л. са сл.

20. ПЕТРАНОВИЋ, Богољуб

Српске народне пјесме из Босне. Књ. 1, (Женске) / скупио их и на свијет издао јеромонах Богољуб Петрановић, учитељ. – У Сарајеву: у Босанско-вилајетској штампарији, 1867. – XXIII, [1], 359 стр.; 18 см.

21. ПЕТРАНОВИЋ, Богољуб

Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине. [Књ. 2], Епске пјесме старијег времена / скупио Богољуб Петрановић. – У Биограду: издало Српско учено друштво, 1867 (У Биограду: у Државној штампарији). – XXVIII, 700 стр.; 22 см.

22. ПЕТРАНОВИЋ, Богољуб

Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине. Књ. 3, Јуначке пјесме старијег времена / скупио и на свијет издао Богољуб Петрановић. – У Биограду: у Државној штампарији, 1870 ([б. м.: б. и.]). – XVI, 653, XIII стр.; 20 см

23. ПЕТРОВИЋ, Мирко

Јуначки споменик: пјесне о најновијим турско-црногорским бојевима спјеване од великога војводе Мирка Петровића / Издао [и приредио] Архимандрит цетињски Нићифор Дучић. – На Цетињу, 1864 (у књажеској штампарији). – [10], 221, [1] стр.; 20 см.

24. ХАЦИРИСТИЋ, Константин

Српске народне пјесме покупљене по Босни / Коста Хаџиристић. – Београд: Српско учено друштво, 1876.

25. ЏИНИЋ, Јован Р.

Први босанско-српски календар за просту годину 1869 / уредио и издао Јован Р. Џинић. – Сарајево: Вилајетска штампарија, 1868. – 58 стр.; 8°.

Извори и литература

Извори

Библиографије

Димић, Д. Р. 1901. *Учешће Срба Босанаца и Херцеговаца у нашој књижевности од почетка XIX вијека па до 1878. год.* Босанска вила 20, 345–346; 21, 361–363; 23–24, 94–96.

Мемија, Мемија. 1984. *Bibliografski popis štampanih knjiga pisaca iz Bosne i Hercegovine u periodu 1800–1878.* Bibliotekarstvo 30, 79–83.

Новаковић, Стојан. 2001. *Српска библиографија.* Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Живанов, М (ур.). 1989. *Српска библиографија: књиге (1868–1944)*, књ. III. Београд: Народна библиотека Србије.

Живанов, М. (ур.). 1989. *Српска библиографија: књиге (1868–1944)*, књ. XII. Београд: Народна библиотека Србије.

Живанов, М. (ур.). 2007. *Српска библиографија: књиге (1868–1944)*, књ. XIX. Београд: Народна библиотека Србије.

Литература

Монографске публикације

Богићевић, Војислав. 1975. *Писменост у Босни и Херцеговини: од појаве словенске писмености у 9. вијеку до краја Аустроугарске владавине у Босни и Херцеговини.* Сарајево: Веселин Маслеша.

Гиљфердинг, Александар. 1972. *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, прев. Бранко Чулић. Сарајево: Веселин Маслеша.

Деретић, Јован. 1979. *Алманаси Вуковог доба.* Београд: Вук Караџић

- Крушевац, Тодор. 1978. *Bosansko-hercegovački listovi u 19. vijeku*. Сарајево: Veselin Masleša.
- Папић, Митар. 1976. *Трагом културног наслеђа*. Сарајево: Свјетлост
- Радуловић, Јован. 2010. *Славно доба Мостара*. (ур. Р. Поповић и Д. Мاستиловић). Мостар: Српска православна општина: Српско просвјетно и културноумјетничко друштво „Гусле“.
- Саџак, Младенко. 2010. *Преглед српске књижевности у Босни и Херцеговини у 19. вијеку*. Бања Лука: Арт принт.
- Скерлић, Јован. 1953. *Историја новије српске књижевности*. Београд: Рад.
- Ђоровић, Владимир. 1925. *Босна и Херцеговина*. Београд: Графички завод „Макарије“.
- Чокорило, П., Памучина, Ј. и С. Скендерова. 1976. *Љетописи*. Сарајево: Веселин Маслеша.

Прилози у периодици

- Ковачевић, Војо. 2001–2002. Херцеговачки монаси и просвјетитељи. Радови Филозофског факултета, књ. III–IV, 323–339
- Папић, Митар. 1966. *Sto godina štampe u Bosni i Hercegovini. Pregled*, 56, 319–329.
- Сопрон, Игњат. 1866. Босански вјестник 5, 33
- Сопрон, Игњат. 1866. Босански вјестник 19, 152
- Сопрон, Игњат. 1866. Босански вјестник 22, 170
- Ђоровић, Владимир. 1936. Из сарајевске прошлости. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. 16, св. 1, 9–28.

Radoslavka Sudarušić, Vlastimir Pantić

SERBIAN PRINTED BOOKS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA FROM 1800 TO 1878

Summary: This paper highlights the importance of the Serbian printed books for the cultural emancipation of the oppressed Serbian people in the last decades of the Turkish rule in Bosnia and Herzegovina. What is particularly emphasised is the existence of some kind of cultural life in this period, for which publication and printing were especially important. The chronological framework of this paper covers the period from 1880 to 1878, which were the last decades of the Turkish rule in Bosnia and Herzegovina. The paper also points out the importance of printed books of the preservation of the Serbian national identity. The author discusses the historical circumstances, including the reasons for which the Gorazde printing house was closed (1523).

